

## МАКТАБДА КАСБГА YO`NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISHDA PSIXOLOGNING O`RNI

*Seytniyazova Yulduz Maxmudovna*

*Qoraqalpog'iston Respublikasi*

*Qo'ng'irot tumani 18-sonli maktab psixologi*

### ANNOTATSIYA

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabda kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda psixologning o'rni, vazifalari hamda faoliyatining psixologik ahamiyati yoritiladi. O'quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash orqali ongli kasb tanlashga yo'naltirish jarayonida psixologning amaliy faoliyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kasbga yo'naltirish, maktab psixologi, o'quvchi shaxsi, kasb tanlash, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya, psixologik diagnostika, ta'lim jarayoni.

Maktabda kasbga yo'naltirish ishlari o'quvchilarning kelajak hayotini belgilovchi muhim pedagogik va psixologik jarayonlardan biridir. O'quvchining o'z qiziqishi va imkoniyatlariga mos kasbni tanlashi uning jamiyatda o'z o'rmini topishi, mehnat faoliyatidan qoniqish hosil qilishi va shaxs sifatida barkamol rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda maktab psixologining o'rni alohida ahamiyatga ega bo'lib, u kasbga yo'naltirish ishlarining ilmiy-psixologik asosda tashkil etilishini ta'minlaydi.

Psixologning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini o'rganishdan iborat. Har bir o'quvchining qobiliyati, qiziqishi, temperament xususiyatlari, shaxsiy yo'nalishi va motivatsiyasi turlicha bo'ladi. Psixolog testlar, suhbatlar, kuzatish va diagnostik metodlar orqali o'quvchining qaysi kasb yo'nalishiga moyilligi borligini aniqlaydi. Bu ma'lumotlar o'quvchiga mos kasb tanlashda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabda kasbga yo'naltirish jarayonida psixolog o'quvchilarda kasbiy motivatsiyani shakllantirishga katta e'tibor qaratadi. O'quvchilar ko'pincha kasb tanlashda tashqi omillar — ota-onaning istagi, tengdoshlar ta'siri yoki jamiyatdagi nufuzli kasblarga ergashish orqali qaror qabul qiladi. Psixolog esa o'quvchini ongli tanlovga, o'z imkoniyatlari va ichki qiziqishlarini hisobga olishga yo'naltiradi.

Psixolog kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda pedagoglar bilan hamkorlikda faoliyat yuritadi. Fan o'qituvchilarining o'quvchi haqidagi kuzatuvlari, uning o'qishdagi muvaffaqiyati va qiyinchiliklari psixologik tahlil bilan uyg'unlashtiriladi. Bu esa o'quvchi shaxsini har tomonlama o'rganishga imkon yaratadi.

Ota-onalar bilan olib boriladigan ishlar ham psixolog faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Psixolog ota-onalarga farzandining qobiliyati va qiziqishlarini to'g'ri baholash, unga bosim o'tkazmasdan, qo'llab-quvvatlash bo'yicha tavsiyalar beradi. Ota-ona va maktab hamkorligi kasbga yo'naltirish ishlarining samaradorligini oshiradi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida psixologik treninglar, seminarlar, kasblar haqidagi suhbatlar va kasbiy o'zini anglash mashg'ulotlari muhim ahamiyatga ega. Bu tadbirlar orqali o'quvchilar turli kasblar bilan tanishadi, o'z qiziqishlarini tahlil qiladi va kelajak rejalari haqida aniqroq tasavvurga ega bo'ladi.

Shuningdek, psixolog o'quvchilarning kasb tanlash jarayonida uchraydigan psixologik to'siqlarni aniqlash va bartaraf etishda yordam beradi. O'ziga ishonchsizlik, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rquv, noto'g'ri stereotiplar yoki tashqi bosim o'quvchining to'g'ri qaror qabul qilishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Psixologik maslahatlar bu muammolarni yumshatishga yordam beradi.

Maktabda kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda psixologning o'рни beqiyosdir. U o'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, kasbiy motivatsiyani shakllantirish, ongli tanlovga yo'naltirish va oila hamda pedagoglar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali o'quvchining kelajak hayotiga mustahkam poydevor yaratadi. To'g'ri tashkil etilgan psixologik yondashuv o'quvchilarning

kasbiy jihatdan yetuk va jamiyatga foydali shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Kasbga yo'naltirish - bu ilmiy asoslangan va o'zini kasbini jamiyat ehtiyojlari sifatida, shuningdek, o'zini qiziqish va qobiliyatlarini xisobga olib, turg'un kasb tanlash uchun xayotga kirayotgan yoshlarga yordam beradigan psixolog-pedagog, tibbiyot va davlat tadbirlari tizimidir. Bu tadbirlar jamiyat va shaxs qiziqishlarini umumlashtiradi. Kasbga yo'naltirish tizimi xar bir o'zining vazifalariga va yechish metodlariga ega bo'lgan tizimlar va boshqichlardan iboratdir. Butunligicha u maktab imkoniyati va vazifalari chegarasidan chiqib ketadi, umumdavlat tadbirlariga aylanib, qator boshqa ishtirokchilarning qo'shilishini talab qiladi. Bular kasb-xunar kollejlari, oliy o'quv yurtlari, ishlab chiqarish korxonalari, qishloq xo'jaligi, transport va aloqa tizimi, kasbga yo'naltirish shaxs uchun individual, shuningdek, jamiyat uchun ahamiyatga egadir.

Bizning qobiliyatimizning aniq bir kasbga adashib tushishi tez-tez shaxsiy muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydi. Ammo bu xatolardan shaxsning o'zi, oilasi qiynaladi, shuningdek, butun jamiyat xam qiynaladi.

Yoshlarni kasbga yo'naltirishda faoliyat masalasi muhim masala xisoblanadi. Jonli mavjudotni muayyan tarzda va muayyan yo'nalishda xarakat qilishga undaydigan extiyojlar shaxsning faolligi manbai bo'lib xisoblanadi. Extiyoj – jonli mavjudotning xayot kechirishning konkret shart-sharoitlariga uning qaramligini ifoda etuvchi va bu shart-sharoitlarga nisbatan uning faolligini vujudga keltiruvchi xolatidir. Kishining faolligi extiyojlarning qondirilishi jarayonida namoyon bo'ladi. Kishining extiyoji uni tarbiyalash jarayonida shakllanadi. Demak, kishining o'z extiyojlarini qondirish jarayoni ijtimoiy taraqqiyot bilan belgilanadigan faoliyat shakli egallashning faol, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon sifatida alohida ajralib turadi.

Yoshlarning kasb tanlashi asosan, o'rta maktabdan boshlanadi, shunga ko'ra, o'qituvchilar jamoasi bilan psixologlar oldida turli yoshdagi, jinsdagi maktab o'quvchilarini kasbga qiziqtirish, mehnat qobiliyatlarini rivojlantirish, ichki imkoniyatlarini ishga solish (o'zini-o'zi namoyon etish) kabi muhim vazifa turadi.

Bundan tashqari, psixologlar o`quvchilarning aql-idroki, qobiliyatlarini hamda muayyan kasbga yaroqlilik darajasini aniqlash metodlari, usullari, texnologiyasi, shakllari, mezonlari va tarkibiy qismlarini ishlab chiqishlari, shuningdek, bu sohada ilmiy- tadqiqot ishlari olib borishlari zarur.

O`smirlar va ilk o`spirinlarning kasb tanlashi katta hayotiy ahamiyatga ega bo`lgan ham shaxsiy, ham ijtimoiy muammo bo`lganligadan bu jarayonda otaonalar, jamoatchilik va turli kasb ustalari ham faol qatnashishlari kerak, chunki yoshlar ko`p hollarda kattalarning maslahatlari va tavsiyalarini hisobga olgan holda qat'iy bir fikrga, qarorga kelishlari mumkin.

Shuni ham aytib o`tish o`rinliki, maktab o`quvchilari kasb tanlash borasidagi o`z qarorlarini, ko`pincha, har tomonlama dalillab bera olmaydilar, biroq ularning ko`pchiligi bu masalaga ongli ravishda yondashishga intiladilar. O`quvchilarni kasbga yo`naltirishni yosh bosqichlarida o`quvchilarda quyidagi mazmunga ega bo`ladi: Boshlang`ich sinf o`quvchilarini kasbga yo`naltirishdan asosiy maqsad - ularni mehnat, kasb turlari, yo`nalishlari bilan tanishtirib borish va kasb faoliyatiga qiziqishni shakllantirishdan iborat. 5-7 sinf (o`rta yoshdagi) o`quvchilarini kasbga yo`naltirish mazmuni, ulardagi qiziqish, layoqat, shaxs sifatida jamiyatda tutgan o`rni to`g`risidagi tushunchalar va kasb tanlash ko`nikmasini shakllantirish zarurati bilan belgilanadi. Bo`lg`usi kasbiy faoliyatlar bu yoshdagi o`quvchilar uchun hayotdagi o`z o`rnini belgilash va tayyorlashda turtki, o`z shakllanish imkoniyatlarini ochishi va kasb tanlashi uchun zarur bo`ladi. Bu yoshdagi o`quvchilarda ijtimoiy-psixologik layoqatlar, o`zi ulg`ayotganligada, yangi bir pozitsiyada o`ziga e`tiborida, atrofga va olamga munosabatida shakllanishi kerak.

8-9 sinf o`quvchilarida kasbga yo`naltirish ishlari mazmuni shaxsning ma`naviy xislatlari va jamiyat oldidagi burchi javobgarlik xislatlarini shakllantirish bilan ajralib turadi. Bu esa ulardan mustaqillik, tashabbus bilan chiqish, mustaqil qaror qabil qilish xatti-xarakatlari natijasini bilishi va faoliyatini nimaga olib kelishini sezishi bilan belgilanadi. 8-9 sinf o`quvchilarida oldingi bosqichlarda olgan bilimlari va tajribalari asosida quyidagi yo`nalishlar bo`yicha kasbga yo`naltirish faoliyat amalga oshiriladi.

1. O`quv va maxsus fanlarni chuqur o`rganish asosida;
2. Diqqatini tanlagan faoliyatida kasbiy muxim sifatlarini shakllantiririshida;
3. Kasbiy rejalari ustidan nazorat va ularni asoslanish darajasini ochib berishda;
4. Kasbiy faoliyatga o`zini tayyorlash yo`llari, o`ziga tashxis qo`yish, natijalarini baxolashda;
5. Ijtimoiy kasbiy ko`nikish, kasbni tanlash sabablari, kasbiy yo`nalish asoslari shakllanishida.

### XULOSA

Maktabda kasbga yo`naltirish ishlarini samarali tashkil etishda psixologning o`rni juda muhim bo`lib, u o`quvchilarning qiziqishi, qobiliyati, temperamenti va shaxsiy xususiyatlarini chuqur o`rganish orqali kelajak kasbini ongli tanlashiga yordam beradi. Psixolog kasb tanlash jarayonida faqat maslahat beruvchi emas, balki yo`naltiruvchi va qo`llab-quvvatlovchi mutaxassis sifatida ishtirok etadi. U o`quvchilar bilan individual suhbatlar, psixologik diagnostika, testlar, trening va seminarlar o`tkazish orqali ularning ichki imkoniyatlarini aniqlaydi hamda real kasb yo`nalishlari bilan bog`laydi.

Shuningdek, psixolog o`qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlashi muhim. Ota-onalarga farzandining qobiliyat va qiziqishlarini to`g`ri baholash, bosim o`tkazmasdan, qo`llab-quvvatlash zarurligi tushuntiriladi. O`qituvchilarga esa o`quvchilarning fanlarga moyilligi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy sifatleri bo`yicha tavsiyalar beriladi. Bu hamkorlik kasb tanlashda xatoliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Psixologning yana bir muhim vazifasi — mehnat bozori, zamonaviy kasblar, yangi texnologiyalar va ta`lim yo`nalishlari haqida o`quvchilarga ma`lumot berishdir. Ayniqsa, yuqori sinf o`quvchilarida kelajak rejalari, motivatsiya va o`ziga ishonchni shakllantirish, stress va ikkilanishni kamaytirish kasbga yo`naltirishning asosiy psixologik yo`nalishlaridan hisoblanadi.

Natijada, maktabda kasbga yoʻnaltirish ishlari tizimli ravishda olib borilganda:

- oʻquvchilarda oʻzini anglash darajasi oshadi;
- kasb tanlashda adashish ehtimoli kamayadi;
- oʻqishga motivatsiya kuchayadi;
- kelajak hayotiy maqsadlar aniq shakllanadi.

Shu bois psixolog kasbga yoʻnaltirish jarayonining markaziy figurali boʻlib, oʻquvchining shaxs sifatida rivojlanishi va jamiyatda oʻz oʻrnini topishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:**

1. Карандашев В.Н. Психология введение в профессию. 2- е изд - М.: Смысл, 2003. - 19 с.
2. Nabijonova D. Oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirish psixologiyasi. Toshkent: 2002. - 38 b
3. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. "Umumiy psixologiya". - Toshkent: Mumtoz soʻz, 2010. – 97 b
4. Gʻoziev E.Gʻ. Ontogenez psixologiyasi - Toshkent: Noshir , 2010.
5. Ziyo.net